

Косенко О.П.

УДК 811.111'42

РЕФЕРЕНТНА СІТКА В ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТА ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ

У наш час, коли розвиток когнітивної лінгвістики набув широкого розповсюдження, інтерес до того, як відбувається процес комунікації між людьми, як передається інформація, в якому вигляді, з якою метою, цілком закономірно призводить до дослідження категорії референції [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7], яка допомагає ідентифікувати предмети навколишнього світу, конкретизувати, узагальнювати, індивідуалізувати.

За словами І.М. Кобозевої, “референт – це фрагмент світу, який має на увазі мовець, вживаючи це висловлювання в мовленні” [1, с. 227]. Отже, референція відображає відношення між засобом комунікації – мовою, людьми та світом, про який йдеться [8, р. 305].

Категорія референції тісно пов'язана з категорією означеності/ неозначеності. Означеність/неозначеність референта, тобто відомість або невідомість його адресанту, може передаватися, залежно від мови, через артикль (означений – неозначений), тема-рематичне чергування, займенники (вказівні – неозначені), спеціальний відбір мовних засобів. Проте категорія означеності/неозначеності є лише одним із мовних засобів референції.

Якщо розглянути крос-референціальну послідовність [5], можна відмітити, що лише при першому вживанні номінативної одиниці на позначення об'єкту вибір його найменування залежить від наміру мовця. Уже при наступному згадуванні об'єкту вибір найменування залежить не лише від наміру чи бажання мовця, але обмежується мовними правилами, характером попередніх найменувань.

Найбільш повно референція розкривається в тексті, де референтами виступають “об'єкти можливого світу” [9, с. 148]. Текстовими референтами є лише ті особи або предмети, які повторюються в тексті декілька разів. Це може бути те ж саме слово або слово-замісник. Категорія референції забезпечує лексичну та граматичну зв'язність цілісного тексту. За словами Д. Ріа [10], референція поза текстом газетного повідомлення – екзофорична референція – допомагає створити уявного читача, до якого звертаються через цей текст.

Текстовий референт вводиться за допомогою неозначеного артикля, займенника або числівника. Далі він уже вживається в тексті в супроводі означеного артикля, вказівного займенника, може замінюватися синонімом або займенником. Особливістю категорії референції медійного дискурсу є те, що перший референт більш деталізований на відміну від наступних. Пор.: *As the speaker of the Texas House in 1968, Barnes now says, he had helped the well connected – including George W. Bush – find safe haven from Vietnam by applying pressure to the state Air National Guard* /NW, 2004-38/.

Дж. Мартін досліджує референтні ланцюжки (referent chains), які виводяться із цілісного тексту [7]. До референтної сітки (або, як у Дж. Мартіна, референтного ланцюжка) входять усі засоби текстового референта даного тексту.

За Л.О. Ноздріною [4, с. 122-123], референтна сітка може бути:

1) експліцитною – імпліцитною (у першій сітці референт називається іменником або словом-замісником, а в другій він представлений декількома іменами, що є частинами референта, які вкупі створюють уяву про нього);

2) однорідною – змішаною (залежно від того, через які слова повторюються референти в тексті: ті ж самі або різні);

3) монореферентною – поліреферентною (диференційною ознакою в даному разі виступає наявність одного або декількох референтів у тексті);

4) індивідуалізуючою – генералізуючою (у першому випадку референт представляє одиничний предмет, а в другому – збірний, узагальнюючий образ усього класу предметів).

Референція стосується називання об'єктів навколишнього світу за допомогою лінгвістичних засобів. Референтну сітку складають усі текстові референти тексту. За своїм складом референтна сітка може бути експліцитною / імпліцитною; однорідною / змішаною; монореферентною / поліреферентною; індивідуалізуючою / генералізуючою.

Ми вважаємо, що з ланцюжка коментабельних конструкцій [11], що виділяється з цілісного тексту, можна судити про текстові референти, які забезпечують цілісність художнього та газетного текстів. Референтна сітка будується на основі персональної сітки [12]. Головним текстовим референтом є той, що має найбільшу кількість перейменувань в обох частинах коментабельної конструкції. Багаторазові повторювання перейменувань особи (групи осіб) виділяють головний текстовий референт, відносно якого інші є другорядними.

Як показали спостереження над мовним матеріалом газетних статей, референтна сітка у ланцюжку коментабельних конструкцій є експліцитною, оскільки коментабельні конструкції не лише облігаторно містять позначення текстового референта, але й перейменування текстового референта. Вона також є змішаною, оскільки при повторі перепозначень головного текстового референта відбуваються заміни іншими засобами. Напр., у журнальній статті “He believed he was everything” /Newsweek, 2004-45/ родові поняття “лідер” замінюється прямою номінацією, іменем власним, особовими/присвійними займенниками.

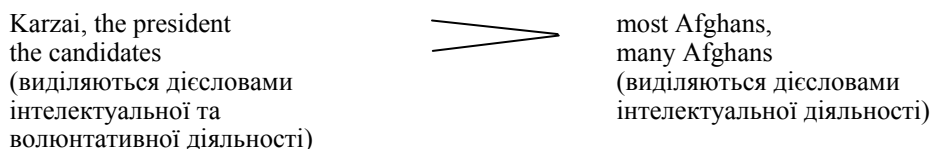
Референтна сітка є поліреферентною, оскільки ланцюжок коментабельних конструкцій будується висловлюваннями різних осіб, що створює ефект об'єктивності, вичерпаності предмета мовлення. Напр., у референтній сітці тій же статті “Striking a bargain” /NW, 2004-35/ розмежовуються два референта: президент Карзай (10 перейменувань) і кандидати в президенти (14 перейменувань). У текстовому референті “претенденти” один претендент *Qanooni* виділяється в коментабельній конструкції на дієслові

волонтеративної діяльності (заміна імені власного особовим займенником *he* та *I* виділяє його з групи кандидатів).

Референтна сітка в газетному тексті є генералізуючою, оскільки референти можуть бути об'єднані в групи, пов'язані родовим відношенням. У прикладі про вибори в Афганістані (стаття “Striking a bargain” /NW, 2004-35/) генералізація референта “кандидати в президенти” виглядає так:

- конкретна особа: *Qanooni* (один із кандидатів);
 - група осіб: *many candidates* (включаючи “*Qanooni*”);
 - усі 17 кандидатів: *the candidates, presidential hopefuls* (включаючи “*many presidents*”, “*Qanooni*”).
- конкретний кандидат – група кандидатів – усі кандидати

Генералізації піддаються обидва текстові референти *candidates* і *Karzai*, оскільки вони є представниками афганського народу:

Генералізація простежується в коментабельних конструкціях, де референт “кандидати” зближується з родовим поняттям *Afghans* (лише вони включаються до коментабельних конструкцій із дієсловами інтелектуальної діяльності).

Із генералізацією пов'язані засоби “злиття” та “розщеплення” референтів. У референтній сітці для ланцюжка коментабельних конструкцій у статті “*A Latin Enigma*” /NW, 2004-33/ референт 1, президент країни, протиставляється референту 2, опозиції. У коментарі про зустріч відомого письменника і президента “злиття” референтів позначено особовим займенником *they*.

Генералізація референтної сітки з двома текстовими референтами “уряд Шавеза” та “його опозиція” відбувається злиттям референтів у позначеннях *the Venezuelan Congress, their country*. “Розщеплення” референтів має місце при виділенні на родовому відношенні: *his foes* включає в себе *the opposition, the Chavez administration, William Isarra*. Зміна референта виділяється дієсловами інтелектуальної діяльності та демонстративної діяльності; дієслова волонтеративної діяльності характеризують позицію референта першого, а дієслово рецептивної діяльності – враження про подвійність, непередбачуваність дій президента.

Отже, у публіцистиці в ланцюжках коментабельних конструкцій референтна сітка є експліцитною, змішаною, поліреферентною і генералізуючою. Зміна референтів або їхнє “злиття”/“розщеплення” маркується відбором лексико-семантичних груп коментабельних дієслів.

У тексті оповідання в ланцюжку коментабельних конструкцій, як і в текстах преси, референтна сітка є експліцитною гіпотаксисною. Вона може бути займенниковою (напр., в оповіданні “*Bringing me up it never stops*” [13], де всі перепозначення текстового референта “мій син” виражені особовим займенником 3-ї особи), субстантивною (ведуче позначення текстового референта *her mother* у тексті “*Souvenir*” [14, p.395-399]), артиклем (у тексті “*Bringing me up it never stops*” [13] у повторенні текстового референта “сусід по кімнаті” присвійний займенник змінюється означеним артиклем).

На відміну від публіцистичних текстів, в оповіданнях референтна сітка з коментабельних конструкцій може бути імпліцитною, якщо позначення суб'єкта опускається, напр.: *Admit they sent you in here to stage a battle until I gave in*. Імпліцитність текстового референту виправдана тим, що персонаж, який називає себе “I”, з одного боку, відносить себе до пацієнтів, які борються за життя, а, з іншого боку, намагається виключити себе з числа пацієнтів, які смертельно хворі та приречені.

На відміну від мови преси, у художніх текстах розміщення позначення текстового референту перед коментабельним дієсловом або після нього не впливає на віднесеність референту до головного або другорядного.

У художніх текстах, як і в журнальних статтях, референтна сітка є змішаною, оскільки в перепозначеннях текстових референтів беруть участь різні частини мови. Тут ми виходимо з того, як текстовий референт позначений у першій та наступних коментабельних конструкціях. В оповіданні Т. Вульфа “*In the garden of the North American Martyrs*” [14, p.518-527] чергуються імена власні або займенники-замісники, що містять перепозначення двох текстових референтів “Мері” та “Луїза”: *Mary – she – Mary – Louise – Mary – she – Mary – she*.

Сітка у ланцюжку коментабельних конструкцій є поліреферентною. У тому ж оповіданні два типових референта, професор історії – Мері, яку Луїза запросила для інтерв'ю, заздалегідь знаючи про те, що Мері не отримає посади, і Луїза, одна з небагатьох жінок-професорів у престижному коледжі, куди Мері дорога була закрита.

У текстах оповідань референтна сітка може бути генералізуючою. Напр., генералізацією будується референтна сітка в тексті “Барселона” [14, p.3-6]: у коментабельних конструкціях розмежовується життєва позиція чоловіка та жінки, а саме референтна сітка будується від індивідуалізації (*she* – жінка, *he* – чоловік, *he* – крадій) до генералізації (*she – women, he – men, he – thieves*).

Разом із тим слід визнати, що для художніх текстів у коментабельних конструкціях більш характерна індивідуалізуюча сітка, в якій референт – це одиничний предмет.

Як і в текстах преси, у референтній сітці оповідання використовується засіб “розщеплення” або “злиття” референтів. Наприклад, у тексті оповідання “*Souvenir*” [14, р.395-399] брат і сестра позначаються разом, за допомогою особового займенника *we* із наступним розщепленням, позначенням окремо.

Таким чином, референтні сітки в публіцистичних текстах і оповіданнях спостерігають збіжності: вони є експліцитними, змішаними, поліреферентними. Проте у художніх текстах референтна сітка може імплікуватися опущенням позначень текстового референта в позиції перед коментабельним дієсловом. Окрім того, у художньому тексті більш уживаною, порівняно з текстами журнальних статей, є індивідуалізуюча референтна сітка.

У художніх текстах часта зміна ролей мовця і слухача відображається на рисунку референтної сітки у вигляді переходів від форми 1-ї особи до форми 2-ї особи в персональному мовленні, а потім у формі 3-ї особи в авторському мовленні. Референтна сітка в коментабельних конструкціях у художньому тексті є обумовленою. Вона залежить від зміни діалогу та монологу, що визначає відбір займенникових форм.

Джерела та література:

1. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика / И. М. Кобозева. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 352 с.
2. Москальская О. И. Грамматика текста / О. И. Москальская. – М. : Высшая школа, 1981. – 183 с.
3. Ноздрин Л. А. Взаимодействие грамматических категорий в художественном тексте (на материале немецкого языка) : автореф. дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / Л. А. Ноздрин. – М., 1997. – 47 с.
4. Ноздрин Л. А. Поэтика грамматических категорий : курс лекций по интеграции художественного текста / Л. А. Ноздрин. – М. : ТЕЗАУРУС, 2004. – 212 с.
5. Палек В. Кросс-референция: к вопросу о гиперсинтаксисе / В. Палек // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1978. – Вып. 8. – С. 243-258.
6. Шмелев А. Д. Русский язык и неязыковая действительность / А. Д. Шмелев. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 496 с.
7. Martin J. R. English Text : System and structure / J. R. Martin. – Philadelphia, Amsterdam : John Benjamin's Publishing Company, 1992. – 620 p.
8. Cruse D. A. Meaning in language. An introduction to semantics and pragmatics / D. A. Cruse – Oxford : Oxford Univ. Press, 2000. – 424 p.
9. Фролова О. Е. Пространство повествовательного художественного текста / О. Е. Фролова // Лингвистика на рубеже эпох. Идеи и топосы : сб. статей / отв. ред. О. А. Сулейманова. – М. : РГГУ, 2001. – С. 144-175.
10. Reah D. The language of newspapers / D. Reah. – L., N. Y. : Routledge, 2001. – 126 p.
11. Косенко О. П. Коментабельні конструкції в сучасній англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / О. П. Косенко. – Донецьк, 2007. – 20 с.
12. Косенко О. П. Персональная сетка в художественных и газетных текстах / О. П. Косенко // Наукові праці Південного філіалу «Національного університету біоресурсів і природокористування» України Національного аграрного університету. Гуманітарні науки. – Сімферополь, 2010. – Вип. 1. – С. 55-58.
13. Painter P. Bringing me up it never stops / P. Painter // Story. – 1991. Spring. – P. 34-35.
14. The Norton anthology of contemporary fiction / ed. K. V. Cassill. – N. Y. : Norton, 1988. – 527 p.

Кропотова Н.В.

УДК 821.512.143:304.446.23

МЕСТО КАРАИМСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ПОЛИЭТНИЧНОМ КУЛЬТУРНОМ МНОГООБРАЗИИ

Наряду с проблемой малочисленности, в современной науке существует проблема малоизученности культурного и в частности литературного наследия одного из автохтонных народов полуострова – крымских караимов. Данный вопрос проявляется и привлекает к себе внимание при любой попытке проведения сравнительного анализа творческих достижений близких, родственных крымским караимам, а также далеких культур. Привлечение для сопоставительных анализов материалов фольклора и литературы крымских караимов часто затруднено, ввиду труднодоступности источников [1]. Однако в последние годы Всеукраинская Ассоциация крымских караимов «Къырымкъарайлар» делает все возможное, для публикации трудов по культурному наследию народа, результатом чего явились десятки книг [2]. Тем не менее, работ, определяющих основные этапы развития и особенности литературных процессов в произведениях крымских караимов, нет.

Цель статьи – попытка определить место караимской литературы в полиэтничном культурном многообразии, а также показать необходимость введения в курс образовательных программ школ и ВУЗов блоков, посвященных фольклорным и литературным произведениям крымских караимов, для расширения границ межкультурной коммуникации.

Актуальность данной темы объясняется своеобразием этногенеза и разнообразностью мест проживания крымских караимов, что не могло не отразиться на культуре народа. Кроме того, караимское литературное наследие может быть использовано для научного сравнительно-сопоставительного анализа литературного творчества тюркских народов. Результаты исследований могут быть применены для разработки и дальнейшего преподавания курсов истории тюркской литературы Крыма.